

УДК 930.1:94(477+47)«1941/1945»:343.541
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112117>

Гінда Володимир,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу військово-історичних досліджень,
Інститут історії України НАН України
(Київ) Україна, ginda@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8373-148X>

СЕКСУАЛІЗОВАНЕ НАСИЛЛЯ І НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКА ВІЙНА: РАДЯНСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Анотація

Мета статті – проаналізувати радянську та українську історіографію сексуалізованого насильства німецько-радянської війни, показати сучасні підходи вітчизняних істориків у вивченні цього питання. Автор розглядає проблему з позиції аналізу наукового доробку радянської доби та сучасної української історичної науки. Запропоновано класифікація праць науковців за тематичними блоками (сексуальне насилля в партизанських загонах, солдатами Вермахту, Червоної армії, серед остарбайтерів тощо). **Методологія.** Використані принципи об'єктивності, логічності й історизму, методи історіографічного аналізу та проблемно-хронологічний і порівняльний підходи. Відповідний науковий інструментарій дав змогу вивчити домінуючі дослідницькі інтерпретації та напрями теми сексуалізованого насилля під час німецько-радянської війни. **Наукова новизна** розвідки полягає у вивченні історіографічного доробку радянської та вітчизняної історичної науки даного питання, у спробі простежити мотиви звернення до нього партійних істориків і пропагандистів, аналізі феміністичного та антропологічного розвитку української історіографії. **Висновки.** Історіографічний аналіз дав змогу дійти висновку, що проблема сексуалізованого насилля під час німецько-радянської війни не була предметом історичних досліджень у радянській історіографії, а ті епізоди, які потрапляли до наукової літератури, мали фрагментарний та описовий характер. Українська історична наука в цьому напрямі розвивається під впливом зарубіжної, де окреслена проблема розглядається крізь призму феміністичного та антропологічного вимірів.

Ключові слова: сексуалізоване насилля, німецько-радянська війна, Червона армія, Вермахт, українська історіографія, радянська історіографія.

Постановка питання. Вивчення сексуалізованого насилля під час Другої світової стало одним із наукових трендів на початку XXI століття у феміністичних студіях, що призвело до інтеграції його в колективну пам'ять про ту війну у багатьох європейських країнах. На пострадянських теренах окреслена проблема знайшла своє відображення в дослідженнях,

присвячених як окупаційному повсякденню, Голокосту, так і безпосередньо сексуальному насиллю. Нині це питання стало актуальним для українського суспільства в контексті російсько-української війни. Спеціалісти, які працюють над ним у сучасному протистоянні, мають знати історіографічний доробок Другої світової чи німецько-радянської війн, щоб використати ті напрацювання у модерних працях, не лише з метою порівняння, але й аналізу відповідних вчинків і можливості уникнення їх.

Історіографія. В Україні наразі відсутні комплексні праці з окресленого автором питання. Єдиною розвідкою, яка заслуговує на увагу, є стаття О. Кісь «Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністичній історіографії». У ній авторка оглядає основні проблеми, які обговорюються в межах феміністичних студій жіночого досвіду Першої і Другої світових воєн в історіографії від кінця 1970-х років до 2015 року. Історикня висвітила основні концепції та підходи у вивченні не лише сексуального насильства, а й багатьох інших проблем жіночої повсякденності під час війни, пов'язаних із гендерною нерівністю (див. Кісь, 2015, с. 15–39). У зарубіжній історіографії огляд досліджень сексуального насильства з феміністичних позицій під час Голокосту зробила німецька дослідниця Р. Мюльхойзер (Mühlhäuser, 2021, Р. 5–36). Роботи, які б розглядали українську чи радянську історіографії сексуалізованого насилля, наразі відсутні.

Мета статті – проаналізувати наукові дослідження, присвячені сексуалізованому насиллю під час німецько-радянської війни в радянській та українській історіографії, показати різні підходи істориків у вивченні проблеми.

Виклад основного матеріалу.

Радянська історіографія: курс на жертвовність і глорифікацію ветеранів війни

У СРСР сексуалізоване насильство не обговорювали в науковому середовищі як самодостатню проблему, саме тому у тогочасній історіографії ми не знайдемо жодної монографії чи дисертаційного дослідження. Вся інформація, що з'являлася з цієї теми в науковій літературі, зазвичай була дозованою та надавалася в контексті злочинної сутті нацистської ідеології. Зі свого боку, аналогічні вчинки солдатів Червоної армії та партизанів щодо жінок, не лише з ворожого табору, а й, наприклад, цивільних, з ідеологічних міркувань, залишали поза увагою. Радянські історики не розглядали сексуалізоване насилля з погляду гендерної чи антропологічної проблем.

Таке табування було пов'язане передусім із партійним дискурсом, спрямованим на глорифікацію всього і всіх, хто був причетний до так званої «Великої вітчизняної війни». Дослідники намагалися концентруватися на героїзації бойових і трудових подвигів радянських людей, не помічаючи іншого зрізу війни. Історик О. Будницький слушно зауважує: «Секс на

фронті якимось не дуже співставлявся з такими категоріями, як самопожертва чи героїзм. Або вірність, що було ключовим словом і «передбаченою» нормою поведінки жінки (меншою мірою – чоловіка) під час війни» (Будницький, 2011, С. 406). Можливо, як зауважує дослідниця В. Дубіна, це було пов'язано з негативним ставленням у СРСР до будь-якого обговорення сексуальної тематики та з активною інструменталізацією образу жінки, передусім як матері (Дубіна, 2015, С. 443). Не варто заперечувати і того факту, що піднявши цю тему на поверхню, радянським історикам довелося б пояснювати безліч інших факторів: ставлення до зґвалтованих жінок суспільства, держави, надання їм психологічної і медичної допомоги, народження дітей від ворога і не лише через зґвалтування. Все це могло викликати в суспільстві неоднозначні настрої до жертв, а найголовніше позначитися на інституті сім'ї. Звичайно, не маючи чітких державних приписів із цього питання, ми можемо нині лише висловлювати здогадки та припущення. Але як би там не було, факт залишається фактом, ця частина взаємин між чоловіками і жінками майже повністю випала з радянської історіографії.

Цікаво, що під час німецько-радянської війни проблема сексуального насилля солдатів Вермахту над радянськими жінками порушувалася в СРСР на державному рівні та мала виключно пропагандистський характер – насамперед викликати ненависть до ворога у солдатів Червоної армії та бажання помститися. Саме в цьому ключі писалися журналістами-пропагандистами статті з характерними заголовками «Смерть німецьким окупантам!», «Прокляття та помста фашистським варварам», «Новий порядок фашистських мародерів»; видавалися брошури, виступали із заявами керівники партійних відомств Кремля. Зазвичай у них акцентувалася увага на масовому характері сексуалізованих злочинів проти цивільних жінок з елементами садизму (понівечені тіла, відрізані груди, вуха, виколоті очі тощо) як одного з багатьох проявів політики винищення слов'ян і надлюдської жорстокості «нової влади» на окупованих територіях СРСР (див.: Смерть німецьким окупантам, 1942, с. 5; Прокляття і помста фашистським варварам, 1941, с. 2; Новий порядок фашистських мародерів, 1941, с. 2; Шолохов, 1942, 24 с.; Веселов, 1942, 80 с.; Молотов, 1942, 38 с.; Еренбург, 2004, 796 с.).

Звичайно ці пропагандистські дописи мали значний вплив на соціум. Ось як охарактеризував ефект від ноти В. Молотова, у якій розлого були описані сцени сексуальних знущань солдатів Вермахту над жінками, кінематографіст О. Довженко: «Сьогодні прочитав ноту т. Молотова. Це найстрашніший історичний документ, написаний людською рукою. З цим документом хочеться летіти, падати на Німеччину огнем і ядом і нищити її прокляту, щоб і слуху від неї не лишилося на політій людською кров'ю землі» (Довженко, 2013, с. 112).

Після завершення війни кремлівська пропаганда втратила інтерес до теми сексуалізованого насилля, що призвело до її виключення з колективної пам'яті радянського суспільства. Попри це, деякі фрагменти все ж потрапляли до документальних збірників всесоюзного, республіканського чи регіонального рівня, де вони не виділялися в окремі блоки, а доповнювали розділи про «звірства фашистів на окупованих землях». У них жертви зазвичай були знеособленими, а акцент робився на всенародному стражданні від дій ворога (Київщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945: Збірник документів, 1963, 736 с.; Житомирщина у Великій вітчизняній війні 1941–1945 рр. Збірник документів та матеріалів, 1969, 290 с.; Документи звинувачують: збірник документів про страшні злочини німецько-фашистських загарбників на радянській території, 1945, 391 с.; Збірник повідомлень Надзвичайної Державної Комісії про злочини німецько-фашистських загарбників, 1946, 459 с.; Київський процес: Матеріали про злочини німецько-фашистських загарбників на території Української РСР, 1946, 204 с.; Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні (1941–1944 рр.): Збірник документів і матеріалів, 1963, 488 с.; Злочинні цілі – злочинні засоби. Документи про окупаційну політику фашистської Німеччини на радянській території (1941–1944 рр.), 1985, 328 с.)

Певною мірою все змінилося в часи горбачовської перебудови. Тепер тема, подолавши державну цензуру, більш відверто розкривалася в еґо-документах, збірниках і матеріалах спецслужб, де її представляли як системну трагедію народу, а не як «нацистські звірства». Дослідники почали фокусуватися не на пропагандистському аспекті проблеми, а на юридичній кваліфікації сексуального насильства як воєнного злочину (Рагінський, 1986, 207 с.). Опубліковані у цей час спогади і щоденники людей, які пережили окупацію, проливали світло на мотиви «сексуального колабораціонізму» і практики самозахисту жінок від сексуальних злочинців.

Апогеєм всього стала книга С. Алексієвич «У війни не жіноче обличчя». Це видання було першим у СРСР, яке дало можливість суспільству поглянути на життя в Червоній армії не очима партійних ідеологів, а очима жінки, з усіма її фізіологічними та психологічними особливостями. У ньому сексуальний бік людини був висвітлений в антропологічному вимірі (Алексієвич, 1985, 317 с.)

Підсумовуючи даний блок, маю зауважити, що радянська історіографія позбавлена ґрунтовних праць із окресленої проблематики. У нечисленних матеріалах того часу увага читача акцентувалася на злочинній суті нацистського режиму, а не безпосередньо на жертві з усіма можливими психологічними та фізичними травмами. Тогочасні історики іґнорували злочини радянських військовослужбовців, вчинені проти жінок у Німеччині, Австрії й Угорщині, що говорить про її вибірковість і табування окремих аспектів.

Сучасна українська історіографія сексуалізованого насилля

Українська історіографія наразі перебуває на етапі формування, саме тому теж не рясніє фундаментальними монографіями чи статтями. В Україні відповідні студії розвиваються в межах феміністичного, антропологічного напрямків і фрагментарно в контексті вивчення повсякденного життя населення на окупованих українських територіях. Методологія та наукові підходи запозичені вітчизняними істориками у зарубіжних колег, де у питанні дослідження сексуалізованого насилля під час Другої світової війни досягнуто значних успіхів.

Восени 2013 р. Міжнародним фондом «Взаєморозуміння і толерантність» було започатковано конкурс молодих істориків під назвою «Жінки України у Другій світовій війні: історія, пам'ять, репрезентації» та проведено в листопаді міжнародну конференцію. Підсумком конкурсу та конференції стало видання у 2015 р. збірника наукових праць «Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства». У збірнику малодосліджені питання жіночого досвіду війни вперше поставлено в центр наукового обговорення, він також дає уявлення про феміністичні підходи до вивчення теми «жінка і війна». Вміщені тут статті українських і зарубіжних науковців торкаються найрізноманітніших аспектів специфічного жіночого досвіду Другої світової війни, деякі з них безпосередньо стосуються сексуального насильства над жінками, романтичних стосунків і проституції. Наукові редактори видання зазначали, що «поєднання в одному збірнику доробку дослідників і дослідниць з України та праць учених з тих країн, в яких такі студії здійснюються вже тривалий час і нині становлять невід'ємну частину наукового дискурсу, мало на меті показати засадничу релевантність гендерного підходу до вивчення воєнної історії та евристичний потенціал його застосування до українського матеріалу» (Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства, 2015, С. 11–12).

Згадані конференція та виданий збірник визначили гендерно-феміністський напрям досліджень під час німецько-радянської війни в Україні. З'явилися наукові розвідки проблеми «жінки і війни», присвячені жіночим долям у ті складні роки. Так, М. Гавришко проаналізувала сексуальне насилля та романтичні стосунки в лавах УПА. На основі масиву опрацьованих архівних і наративних джерел дослідниця вивчила різні форми нестатутних стосунків жінок і чоловіків у повстанському середовищі, гендерні аспекти інтимної моралі повстанців, проаналізувала фактори, які сприяли порушенню сексуальних норм (Гавришко, 2015, С. 123–142; Гавришко, 2015, С. 200–213; Гавришко, 2016, С. 89–107; Havryshko, 2018, P. 35–67).

Провідна українська дослідниця проблеми остарбайтерів Г. Грінченко спробувала проаналізувати з гендерних позицій питання сексуалізованого насилля серед радянських жінок, вивезених на роботи до Німеччини. Також вона звернула увагу на функціонування борделів для східних робітників. Торкаючись цієї теми в концтаборах, історикиня зауважує, що там поширеними були гомосексуальні контакти між чоловіками та лесбійські серед жінок, але через консервативність наукової спільноти цей бік життя в'язнів наразі залишається недостатньо проштудійованим (Грінченко, 2015, С. 240-243). Згадки про сексуальні злочини та проституцію в середовищі жінок-остарбайтерок (не в контексті феміністичних студій, а через призму нацистської політики винищення) є в роботах В. Коваля [Коваль, 1998, С. 75; Коваль, 1999. с. 192–193], Т. Пастушенко (Пастушенко, 2009, с. 138–139, 172), С. Гальчака (Гальчак, 2003, с. 135, 186–188).

Ширше в українській історіографії представлено сексуалізоване насильство під час Голокосту. Тут воно розглядається не як випадковий кримінал, а як частина системного інтимного приниження єврейських жінок. Дослідники зосереджуються на вивченні стратегій виживання, на подальшій долі і стані осоромлених жертв, мотиваціях гвалтівників і формах злочинів. Вони сходяться у думці, що головним фактором таких вчинків представників місцевої поліції (а саме вони найбільше чиняли гвалтувань) була етнічна належність жертв. У наукових працях також акцентується увага на безправ'ї єврейських жінок, яке провокувало сплески сексуального насилля над ними і залишалося безкарним, оскільки жертви перебували «поза законом», а оголення перед масовими розстрілами було актом «статевого приниження перед вбивством» (див.: Гавришко, 2019, с. 10–30; Navryshko, 2021, Р. 221–242; Navryshko, 2020; Navryshko, 2023, Р. 205–227; Гон, Івчик, 2016, С. 45–52; Гон, Івчик, 2016, С. 9–49; Гон, Івчик, 2022, С. 10–40; Івчик, Михальчук, 2018, С. 54–61; Івчик, 2022, С. 329–344; Михальчук, 2016, 136 с.; Михальчук, 2022, 344 с.; Михальчук, 2024, С. 374–393).

Вітчизняні історики О. Стяжкіна та В. Гінда намагаються поєднати гендерний й антропологічний підходи у вивченні інтимного життя населення в роки німецько-радянської війни. Вони фокусуються не на бойових діях, політиці чи ідеології, а на людині в окупаційному повсякденні, соціальній історії та людській психології. Сексуалізоване насильство у їхніх дослідженнях – не лише акт агресії ворога, а частина окупаційного чи фронтового повсякдення, де тіло інколи може стати ресурсом для виживання (див.: Стяжкіна, 2011, С. 146–151; Стяжкіна, 2011, 295 с.; Стяжкіна, 2015, С. 185–196; Стяжкіна, 2015, С. 42–66; Гінда, 2021, 409 с.; Гінда, 2025; Гінда, 2025, С. 310–325).

Порушуючи цю тему в радянських партизанських загонах і Червоній армії, В. Гінда зауважує, що чоловіки, чиняючи сексуальні злочини, керувалися суто фізіологічними рефлексами (інколи – прагненням

покарання чи сатисфакції), а моделі поведінки більшості жінок мотивувалися стратегіями виживання. Він також підкреслює, що сексуальне насильство над цивільним населенням відрізнялося мотиваційно-детермінаційною складовою від домагань і згвалтувань в армії чи партизанських загонах (див.: Ginda, V., Lysenko, 2024, P. 181–196; Гінда, 2021, С. 139–175).

Поза межами феміністичного підходу, але з урахуванням окремих його сентенцій, сексуалізоване насилля під час німецько-радянської війни в українській історіографії розглянуте істориками, які вивчають різні аспекти окупаційного повсякдення у всеукраїнському та регіональному масштабах. У цих роботах включені фрагменти, присвячені згвалтуванням, домаганням, шантажу солдатів Вермахту та допоміжних поліцейських формувань українських жінок, роботі нацистських борделів, розповсюдженню венеричних недуг і боротьбі з ними нацистської окупаційної адміністрації (див.: Стельникович, 2015, 592 с.; Кицак, 2016, с. 77–80; Кицак, 2018, с. 131–133; Бабіч, 2022, с. 7–8; Скоробагатов, 2006, 376 с.; Заболотна, 2016, с. 59–98).

Також побіжно це питання порушується дослідниками воєнного побуту. Вони переважно фокусуються на «похідно-польових дружинах» у штабах Червоної армії, на розповсюдженні венеричних хвороб через неконтрольовані інтимні зв'язки, на сексуальних домаганнях (Лисенко, Вронська, 2012, С. 8–26; Гогун, Кентій, 2006, 432 с.; Поляков, 2013, 488 с.; Березовська, Дяченко, 2006, 456 с.)

Варто зауважити, що в працях окупаційного і воєнного повсякдення сексуальне насилля має більше інформативний характер, аніж аналітичний. У них автори не ставлять за мету вивчити відповідне явище, а подають його як один із негативних моментів тогочасного буття, уникаючи детального аналізу та інтерпретації наслідків і висновків. Їхня смислова роль – всебічно розкрити життя цивільного населення в окупованій нацистами Україні та показати, як екстремальні умови війни трансформують життя, поведінку, соціальні та моральні норми (сексуальні в тому числі) особистості. Наразі це поки весь доробок українських дослідників сексуалізованого насилля під час німецько-радянської війни.

Висновки. Аналіз різноманітних праць щодо сексуалізованого насилля в радянську добу та в сучасній українській історичній науці дав можливість зробити певні висновки. Так, у СРСР питання сексуальних злочинів у роки німецько-радянської війни розглядалося виключно із пропагандистських позицій і використовувалося під час війни з метою фокусування уваги світової спільноти та цивільного населення на надлюдській жорстокості нацистського режиму, що мало спонукати людей до боротьби з ворогом. Радянська історіографія сексуалізованого насилля мала фрагментарно-дозований і вибірковий характер. Партійні історики ніколи не обговорювали

даний аспект людського повсякдення з позицій гендерної нерівності чи антропологічного виміру, а зазвичай використовували описовий підхід до висвітлення сексуальних злочинів солдатів Вермахту, аби підкреслити жорстокість ворога та страждання радянських людей. Українська історіографія даного питання розвивається під впливом зарубіжної у феміністичному та антропологічному напрямках. Утім, досліджень українських істориків наразі недостатньо, певною мірою винятком є вивчення сексуалізованого насилля під час Голокосту в Україні.

Подяка. Автор висловлює щирю подяку рецензентам за конструктивні зауваження та редакційній колегії журналу за можливість публікації розвідки.

Фінансування. Фінансова підтримка на дослідження та публікацію статті не залучалася.

Джерела та література

Алексієвич, С. (1985) У війни не жіноче обличчя. Мінськ: Мастацька література, 317 с. [російською мовою].

Веселов, В. (1942) Звірства німецько-фашистських загарбників. Документи. Вип. 2. Москва: Військове видавництво НКО СРСР, 80 с. [російською мовою].

Вронська, Т. Лисенко, Є. (2012) «Окопне братство»: фронтовий мікросоціум у контексті воєнної повсякденності. *Сторінки воєнної історії України*. Вип. 15. С. 8–26.

Гавришко, М. (2015) Гендерні аспекти сексуальної моралі в ОУН і УПА у 1940–1950-х роках. *Український визвольний рух*. 20. С. 200–213.

Гавришко, М. (2015) Заборонене кохання: фактичні дружини учасників підпілля ОУН та УПА 1940–1950-х років. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць*. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», С. 123–142.

Гавришко, М. (2016) Чоловіки, жінки й насильство в ОУН та УПА в 1940-1950-х рр. *Український історичний журнал*. 4. С. 89–107.

Гавришко, М. (2019) Згвалтування у сховках: сексуальне насильство під час Голокосту в Україні. *Голокост і сучасність*. 1 (17) С. 10–30.

Havryshko, M. (2018) *Love and Sex in Wartime: Controlling Women's Sexuality in the Ukrainian Nationalist Underground*. *Aspasia*. 1 (12) S. 35–67.

Havryshko, M. (2020) Sexual Violence in the Holocaust: Perspectives from Ghettos and Camps in Ukraine. *Heinrich Böll Stiftung*. 18.05.2020. URL: <https://ua.boell.org/en/2020/05/18/sexual-violenceholocaust-perspectives-ghettos-and-camps-ukraine>.

Havryshko, M. (2021) Listening to Women's Voices: Jewish Rape Survivors' Testimonies in Soviet War Crimes Trials. *If this is a Woman. Studies on Women and Gender in the Holocaust*. Boston: Academic Studies Press, P. 221–242.

Havryshko, M. (2023) Rape on Trial: Criminal Justice Actors in 1940s Soviet Ukraine and Sexual Violence during the Holocaust. *No Neighbours' Land: Postwar Europe in a New Comparative Perspective*. P. 205–227. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-10857-0_9.

Гальчак, С. (2003) «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. Вінниця: «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 344 с.

Гогун, А., Кенгіій, А. (упоряд.) (2006) «...Створити незносні умови для ворога і всіх його посібників...». Червоні партизани України, 1941–1944: маловивчені сторінки історії. Документи і матеріали. Київ: Український видавничий союз. 430 с. [російською мовою].

Гінда, В. (2021) Інтимні стосунки та сексуальне насильство під час німецько-радянської війни в окупації та на фронті. Київ: Інституті історії України НАН України, С. 139–175.

Гінда, В. (2025) Позастатутні стосунки командирів і жінок-військовослужбовиць у Червоній армії під час німецько-радянської війни: інтимний аспект. Емінак: *науковий цокувартальник*. 2 (50). С. 310–325. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).802](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).802).

Гінда, В. (2025) Сексуальні контакти як одна із жіночих стратегій виживання на окупованих нацистами українських територіях. *Вісник гуманітарних наук*. 13. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/issue/view/12>. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17994547>.

Гон, М., Івчик, Н. (2016) Жінки в час Голокосту: долі, поведінка та гендерні (не)рівності. Голокост і сучасність: студії в Україні і світі. 1 (14). С. 9–49.

Гон, М., Івчик, Н. (2016) Жінки та Голокост: досвід виживання та трагедія загибелі (на прикладі Волині). *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 10. С. 45–52.

Гон, М., Івчик, Н. (2022) Жіноче «обличчя» Голокосту: гендерний аспект геноциду євреїв в Україні (1941-1944). Проблеми історії Голокосту: український вимір. Реферований щорічний журнал. Дніпро: Інститут «Ткума»; ПП «Піра ЛТД», Вип. 14. С. 10–40.

Грінченко, Г. (2015) Радянські жінки на примусових роботах Третього району: (об)риси (по)воєнних (ре)презентацій. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць*. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», С. 233-252.

Ginda, V., Lysenko, O. (2024) Sexual assault against women in Soviet partisan units. *Skhidnoievropeyskiyi istorychnyi visnyk*. 33. P. 181–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.33.317473>.

Березовська, П. Дяченко, Н. (2006) Двічі страчені – вічно живі: історико-документальна повість. Київ: Український центр духовної культури. 622 с.

Будницький, О. (2011) Чоловіки і жінки в Червоній армії (1941–1945). *Cahiers du Monde Russe*. Т. 52. 2–3. С. 405–422. [російською мовою].

Дубіна, В. (2015) «Звичайна історія» Другої світової війни: дискурси сексуального насилля над жінками окупованих територій. Журнал досліджень соціальної історії. № 3. С. 437–447. [російською мовою].

Довженко, О. (2013) *Щоденникові записи, 1939–1956* = Дневниковые записи, 1939–1956. Харків: «Фоліо», 879 с.

Документи звинувачують: збірник документів про жорстокі злочини німецько-фашистських загарбників на радянській території (1945). Вип. 2. Москва: ОГІЗ, 391 с. [російською мовою].

Еренбург, І. (2004) Війна. 1941–1945. Москва: Олімп: АСТ, 796 с. [російською мовою].

Єрмолов, І. (2010) Три роки без Сталіна. Окупація: радянські громадяни між нацистами і більшовиками 1941–1944. Москва: Центрполіграф, 383 с. [російською мовою].

Житомирщина у Великій вітчизняній війні 1941–1945 рр. *Збірник документів та матеріалів* (1969) Київ: Наукова думка, 290 с.

Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: *зб. наук. праць* (2015). / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко, канд. істор. наук К. Кобченко, канд. істор. наук О. Кісь. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», 335 с.

Заболотна, Т. (2016) Санітарно-епідеміологічна ситуація та медичне обслуговування цивільного населення України в роки нацистської окупації (за матеріалами окупаційної. *Сторінки воєнної історії України*. Вип. 18, 59-98.

Збірник повідомлень Надзвичайної Державної Комісії про злочини німецько-фашистських загарбників (1946). Москва: Держполітвидав, 459 с. [російською мовою].

Злочинні цілі – злочинні засоби Документи про окупаційну політику фашистської Німеччини на радянській території (1941–1944 рр.) (1985) Москва: Економіка, 328 с. [російською мовою].

Івчик, Н. (2022) Гендерно-мотивоване насильство у часи Голокосту. *Суспільно-політичні та історичні аспекти розвитку сучасної єврейської громади України: європейський контекст*. Київ: ППЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, С. 329–344.

Івчик, Н., Михальчук, Р. (2018) Гендерний аспект Голокосту на теренах Волині. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 12. С. 54–61.

Київський процес: Матеріали про злодіяння німецько-фашистських загарбників на території Української РСР (1946). Київ: Політвидав України, 1946. 204 с. [російською мовою].

Київщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945: Збірник докум. (1963) Київ: Київське обл. книжково-газетне вид-во, 736 с.

Кицак, Б. (2016) Санітарно-епідеміологічний стан на території райхскомісаріату «Україна» у другій половині 1941 – початку 1944 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія»*. Вип. 2. Ч. 1, 77-80.

Кицак, Б. (2018) Медичне забезпечення населення у Райхскомісаріаті «Україна» в 1941-1944 рр.: дис. ... канд. іст. наук. Житомир, 242 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8726/1/kuc.pdf> (дата звернення: 20.09.2024).

Коваль, М. (1998) «Остарбайтери України» – раби Гітлера, ізгої Сталіна. *Політика і час*. №10. С. 68–75.

Коваль, М. (1999) Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945). Київ: Альтернативи, 336 с.

Ковальов, Б. (2009) Колабораціонізм в Росії: типи і форми. Великий Новгород: НовГУ імені Ярослава Мудрого, 370 с. [російською мовою].

Кісь, О. (2015) Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць*. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», С. 15–39.

Михальчук, Р. (2016) Мізоч: життя та загибель єврейської громади. Рівне: Волинські обереги, 136 с.

Михальчук, Р. (2022) Смерть і виживання під час Голокосту: терени сучасної Рівненщини. Рівне: Волинські обереги, 272 с.

Михальчук, Р. (2024) Згвалтування під час Голокосту: на прикладі Генеральної округи «Волинь-Поділля». *Емінак: науковий щоквартальник*. 3 (47). С. 374–393. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminaк2024.3\(47\).745](https://doi.org/10.33782/eminaк2024.3(47).745).

Молотов, В. (1942) Нота Народного Комісара Закордонних справ тов. В. М. Молотова про повсюдні грабежі, розорення населення і страхітливі звірства німецьких властей на загарбаних ними Радянських територіях. Москва: Военвидав НКО СРСР, 32 с. [російською мовою].

Mühlhäuser R. (2021) Understanding Sexual Violence during the Holocaust: A Reconsideration of Research and Sources. *German History*. 39 (1). P. 15–36. DOI: <https://doi.org/10.1093/gerhis/ghaa037>.

Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні (1941–1944 рр.): *Збірник документів і матеріалів* (1963). Київ: Держполітвидав УРСР, 488 с.

«Новий порядок» фашистських мародерів (1941). *Повідомлення*. 155. 3 липня. [російською мовою].

Пастушенко, Т. (2009) Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942–1953). Київ: Інститут історії України НАН України, 282 с.

Поляков, В. (2013) Партизанський рух в Криму 1941–1944 рр. Сімферополь: ВТ. «АРАЛ», 488 с. [російською мовою].

Прокляття і помста фашистським варварам! (1941) *Правда*. 353. 21 грудня. [російською мовою].

Рагінський, М. (1986) Нюрнберг: перед судом історії. Спогади учасника процесу. Москва: Політвидав, 207 с. [російською мовою].

Скоробагатов, А. (2006) Харків у часи німецької окупації (1941–1943). Харків: Прапор, 376 с.

Смерть німецьким окупантам! (1941) *Повідомлення*. 304. 25 грудня. [російською мовою].

Стельникович, С. (2015) Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.). Житомир: Євенок, 592 с.

Стяжкіна, О. (2011) «Ми жили»: жіночі історії окупації Східної України: підходи і робочі гіпотези до аналізу. *Українознавчий альманах*. Вип. 6. С. 146–151.

Стяжкіна, О. (2013) Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови. – Донецьк, 295 с.

Стяжкіна, О. (2015) «Окуповані» жінки: чинники, ресурси та стратегії виживання. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць*. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА», С. 185–196.

Стяжкіна, О. (2015) Жінки України в повсякденні окупації: відмінності сценаріїв, інтенції й ресурси виживання. *Український історичний журнал*. 2. С. 42–66.

Шолохов, М. (1942) Наука ненависті. Москва: Правда. 24 с. [російською мовою].

References

Aleksiiévych, S. (1985) U vinyj ne zhinoche oblychchia. Mins'k: Mastats'ka literatura, 317 s. [in Russian].

Babich, O. (2022) Zhinky v umovakh okupatsii. Odesa 1941–1944 rr. *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho*. tom 33 (72). 3. 1–10. [in Ukrainian].

Berezovs'ka, P. Diachenko, N. (2006) Dvichi stracheni – vichno zhyvi: istoryko-dokumental'na povist'. Kyiv: Ukrain's'kyj tsentr dukhovnoi kul'tury. 622 s. [in Ukrainian].

Budnyts'kyj, O. (2011) Choloviky i zhinky v Chervonij armii (1941–1945). *Cahiers du Monde Russe*. T. 52. № 2–3. S. 405–422. [in Russian].

Veselo, V. (1942) Zvirstva nimets'ko-fashysts'kykh zaharbnikov. Dokumenty. Vyp. 2. Moskva: Vijs'kove vydavnytstvo NKO SRSR, 80 s. [in Russian].

Vrons'ka, T. Lysenko, Ye. (2012) «Okopne bratstvo»: frontovyj mikrosotsium u konteksti voiennoi povsiakdennosti. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. Vyp. 15. S. 8–26. [in Ukrainian].

Havryshko, M. (2015) Henderni aspekty seksual'noi morali v OUN i UPA u 1940–1950-kh rokakh. *Ukrains'kyj vyzvol'nyj rukh*. 20. S. 200–213. [in Ukrainian].

Havryshko, M. (2015) Zaboronene kokhannia: faktychni druzhyny uchashnykiv pidpillia OUN ta UPA 1940–1950-kh rokiv. *Zhinky Tsentral'noi ta Skhidnoi Yevropy u Druhij svitovij vijni: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremal'noho nasyt'stva: zb. nauk. prats'*. Kyiv: TOV «ART KNYHA», S. 123–142. [in Ukrainian].

Havryshko, M. (2016) Choloviky, zhinky j nasyt'stvo v OUN ta UPA v 1940-1950-kh rr. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 4. S. 89–107. [in Ukrainian].

Havryshko, M. (2019) Zgvaltuvannia u skhovkakh: seksual'ne nasyt'stvo pid chas Holokostu v Ukraini. *Holokost i suchasnist'*. 1 (17)S. 10–30. [in Ukrainian].

Havryshko, M. (2018) Love and Sex in Wartime: Controlling Women's Sexuality in the Ukrainian Nationalist Underground. *Aspasia*. 1 (12) P. 35–67. [in English].

Havryshko, M. (2020) Sexual Violence in the Holocaust: Perspectives from Ghettos and Camps in Ukraine. *Heinrich Böll Stiftung*. 18.05.2020. URL: <https://ua.boell.org/en/2020/05/18/sexual-violenceholocaust-perspectives-ghettos-and-camps-ukraine>. [in German].

Havryshko, M. (2021) Listening to Women's Voices: Jewish Rape Survivors' Testimonies in Soviet War Crimes Trials. *If this is a Woman. Studies on Women and Gender in the Holocaust*. Boston: Academic Studies Press, P. 221–242. [in German].

Havryshko, M. (2023) Rape on Trial: Criminal Justice Actors in 1940s Soviet Ukraine and Sexual Violence during the Holocaust. *No Neighbours' Land: Postwar Europe in a New Comparative Perspective*. P. 205–227. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-10857-0_9. [in English].

Hal'chak, S. (2003) «Skhidni robitnyky» z Podillia u Tret'omu rejku: deportatsiia, natsysts'ka katorha, opir ponevoliuвачam. Vinnytsia: «Knyha-Veha» VAT «Vinobldrukarnia», 344 s. [in Ukrainian].

Hebkhard, M. (2018) Koly pryjshly soldaty. Zgvaltuvannia nimets'kykh zhinok v kintsi Druhoi svitovoi vijny. Moskva: Politychna entsyklopediia, 229 s. [in Russian].

Hinda, V. (2021) Intymni stosunky ta seksual'ne nasytstvo pid chas nimets'ko-radians'koi vijny v okupatsii ta na fronti. Kyiv: Instytutu storii Ukrainy NAN Ukrainy, S. 139–175. [in Ukrainian].

Hinda, V. (2025) Pozastatutni stosunky komandyriv i zhinok vijs'kovosluzhbovets' u chervonij armii pid chas nimets'ko-radians'koi vijny: intymnyj aspekt. *Eminak: naukovyj schokvartal'nyk*. 2 (50). S. 310–325. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).802](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).802). [in Ukrainian].

Hinda, V. (2025) Seksual'ni kontakty iak odna iz zhinochykh stratehij vyzyvannia na okupovanykh natsystamy ukrains'kykh terytoriiakh. *Visnyk humanitarnykh nauk*. 13. <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/issue/view/12>. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17994547>. [in Ukrainian].

Hohun, A., Kentij, A. (uporiad.) (2006) «...Stvoryty neznosni umovy dlia voroha i vsikh joho posibnykiv...». Chervoni partyzany Ukrainy, 1941–1944: malovyvcheni storichy istorii. Dokumenty i materialy. Kyiv: Ukrains'kyj vydavnychyj soiuz. 430 s. [in Russian].

Hon, M., Ivchyk, N. (2016) Zhinky v chas Holokostu: doli, povedinka ta henderni (ne)rivnosti. *Holokost i suchasnist': studii v Ukraini i sviti*. № 1 (14). S. 9-49. [in Ukrainian].

Hon, M., Ivchyk, N. (2016) Zhinky ta Holokost: dosvid vyzyvannia ta trahediia zahybeli (na pryklad i Volyni). *Naukovi zapysky Rivnens'koho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*. Vyp. 10. S. 45–52. [in Ukrainian].

Hon, M., Ivchyk, N. (2022) Zhinoche «oblychchia» Holokostu: hendernyj aspekt henotsydu ievreiv v Ukraini (1941-1944). *Problemy istorii Holokostu: ukrains'kyj vymir. Referovanyj schorichnyj zhurnal*. Dnipro: Instytut «Tkuma»; PP «Lira LTD», Vyp. 14. S. 10–40. [in Ukrainian].

Hrinchenko, H. (2015) Radians'ki zhinky na prymusovykh robotakh Tret'oho rajkhu: (ob)rysy (po)voiennykh (re)prezentatsij. *Zhinky Tsentral'noi ta Skhidnoi Yevropy u Druhij svitovij vijni: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremal'noho nasytstva: zb. nauk. prats'*. Kyiv: TOV «ART KNYHA», S. 233–252. [in Ukrainian].

Ginda, V., Lysenko, O. (2024) Sexual assault against women in Soviet partisan units. *Skhidnoievropejskyi istorychnyi visnyk*. 33. P. 181–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.33.317473>.

Dovzhenko, O. (2013) Schodennykovi zapysy, 1939–1956 = Dnevnykovye zapysy, 1939–1956. Kharkiv: «Folio», 879 s. [in Ukrainian].

Dokumenty zvyuvachuiut': zbirnyk dokumentiv pro zhakhlyvi zlochyny nimets'ko-fashysts'kykh zaharbnnykiv na radians'kij terytorii (1945). Vyp. 2. Moskva: OHIZ, 391 s. [in Russian].

Dubina, V. (2015) «Zvyhajna istoriia» Druhoi svitovoi vijny: dyskursy seksual'noho nasyllia nad zhinkamy okupovanykh terytorij. *Zhurnal doslidzhen' sotsial'noi istorii*. 3. S. 437–447. [in Russian].

Erenburh, I. (2004) Vijna. 1941–1945. Moskva: Olimp: AST, 796 s. [in Russian].
Zhytomyrshchyna u Velykij vitchyznianij vijni 1941–1945 rr. Zbirnyk dokumentiv ta materialiv (1969) Kyiv: Naukova dumka, 290 s. [in Ukrainian].

Zhinky Tsentral'noi ta Skhidnoi Yevropy u Druhij svitovij vijni: henderna spetsyfika

dosvidu v chasy ekstremal'noho nasytstva: *zb. nauk. prats'* (2015). / za nauk. red. doktorky istor. nauk H. Hrinchenko, kand. istor. nauk K. Kobchenko, kand. istor. nauk O. Kis'. Kyiv: TOV «ART KNYHA», 335 s. [in Ukrainian].

Zabolotna, T. (2016) Sanitarno-epidemiolohichna sytuatsiia ta medychne obsluhovuvannia tsyvil'noho naselennia Ukrainy v roky natsysts'koi okupatsii (za materialamy okupatsijnoi. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. Vyp. 18, 59–98. [in Ukrainian].

Zbirnyk povidomlen' Nadzvychajnoi Derzhavnoi Komisii pro zlochyny nimets'ko-fashysts'kykh zaharbnikiv (1946). Moskva: Derzhpolitvydav, 459 s. [in Russian].

Zlochynni tsili – zlochynni zasoby Dokumenty pro okupatsijnu polityku fashysts'koi Nimechchyny na radians'kij terytorii (1941–1944 rr.) (1985) Moskva: Ekonomika, 328 s. [in Russian].

Ivchuk, N. (2022) Henderno-motyvovane nasytstvo u chasy Holokostu. *Suspil'no-politychni ta istorychni aspekty rozvytku suchasnoi ievrejs'koi hromady Ukrainy: ievropejs'kyj kontekst*. Kyiv: IPiEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, S. 329–344. [in Ukrainian].

Ivchuk, N., Mykhal'chuk, R. (2018) Hendernyj aspekt Holokostu na terenakh Volyni. *Naukovi zapysky Rivnens'koho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*. Vyp. 12. S. 54–61. [in Ukrainian].

Kyivs'kyj protses: Materialy pro zlodiiannia nimets'ko-fashysts'kykh zaharbnikiv na terytorii Ukrain's'koi RSR (1946). Kyiv: Polityvdav Ukrainy, 1946. 204 s. [in Russian].

Kyivschyna v roky Velykoi Vitchyznianoj vijny 1941–1945: Zbirnyk dokum. (1963) Kyiv: Kyivs'ke obl. knyzhkovo-hazetne vyd-vo, 736 s. [in Ukrainian].

Kytsak, B. (2016) Sanitarno-epidemiolohichnyj stan na terytorii rajkshkomisariatu «Ukraina» u druhij polovyni 1941 – pochatku 1944 rr. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia «Istoriia»*. Vyp. 2. Ch. 1, 77–80. [in Ukrainian].

Kytsak, B. (2018) Medychne zabezpechennia naselennia u Rajkshkomisariati «Ukraina» v 1941–1944 rr.: dys. ... kand. ist. nauk. Zhytomyr, 242 s. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8726/1/kuc.pdf> (data zvernennia: 20.09.2024). [in Ukrainian].

Koval', M. (1998) «Ostarbajtery Ukrainy» – raby Hitlera, izghoi Stalina. *Polityka i chas*. №10. S. 68–75. [in Ukrainian].

Koval', M. (1999) Ukraina v Druhij svitovij i Velykij Vitchyznianoj vijnakh (1939–1945 rr.). Kyiv: Al'ternatyvy, 335 s. [in Ukrainian].

Kis', O. (2015) Zhinochi oblychchia vijny: kliuchovi temy i pidkhody u zakhidnij feminists'kij istoriohrafii. Zhinky Tsentral'noi ta Skhidnoi Yevropy u Druhij svitovij vijni: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremal'noho nasytstva: *zb. nauk. prats'*. Kyiv: TOV «ART KNYHA», S. 15–39. [in Ukrainian].

Mykhal'chuk, R. (2016) Mizoch: zhyttia ta zahybel' ievrejs'koi hromady. Rivne: Volyn's'ki oberehy, 136 s. [in Ukrainian].

Mykhal'chuk, R. (2022) Smert' i vyzhyvannia pid chas Holokostu: tereny suchasnoi Rivnenschyny. Rivne: Volyn's'ki oberehy, 272 s. [in Ukrainian].

Mykhal'chuk, R. (2024) Zgvaltuvannia pid chas Holokostu: na prykladi Heneral'noi okruhy «Volyn'-Podillia». *Eminak: naukovyj schokvartal'nyk*. 3 (47). S. 374–393. DOI: [https://doi.org/10.33782/emina2024.3\(47\).745](https://doi.org/10.33782/emina2024.3(47).745). [in Ukrainian].

Mühlhäuser R. (2021) Understanding Sexual Violence during the Holocaust: A Reconsideration of Research and Sources. *German History*. 39 (1). P. 15–36. DOI: <https://doi.org/10.1093/gerhis/ghaa037>. [in English].

Molotov, V. (1942) Nota Narodnoho Komisara Zakordonykh sprav tov. V. M. Molotova pro povsiudni hrabezhi, rozorennia naseleennia i strakhitlyvi zvirstva nimets'kykh vlastej na zaharbanykh nymy Radians'kykh terytoriiakh. Moskva: Voienvydav NKO SRSR, 32 s. [in Russian].

Nimets'ko-fashysts'kyj okupatsijnyj rezhyim na Ukraini (1941–1944 rr.): Zbirnyk dokumentiv i materialiv (1963) Kyiv: Derzhpolitvydav URSR, 488 s. [in Ukrainian].

«Novyj poriadok» fashysts'kykh maroderiv (1941). Povidomlennia. 155. 3 lypnia. [in Russian].

Pastushenko, T. (2009) Ostarbajtery z Kyivsichyny: verbuvannia, pryusova pratsia, repatriatsiia (1942–1953). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 282 s. [in Ukrainian].

Poliakov, V. (2013) Partyzans'kyj rukh v Krymu 1941–1944 rr. Simferopol': VT. «ARIAL», 488 s. [in Russian].

Prokliattia i pomsta fashysts'kym varvaram! (1941) *Pravda*. 353. 21 hrudnia. [in Russian].

Rahins'kyj, M. (1986) Niurnberh: pered sudom istorii. Spohady uchasnyka protsesu. Moskva: Polityvydav, 207 s. [in Russian].

Skorobahatov, A. (2006) Kharkiv u chasy nimets'koi okupatsii (1941–1943). Kharkiv: Prapor, 376 s. [in Ukrainian].

Smert' nimets'kym okupantam! (1941) *Povidomlennia*. 304. 25 hrudnia. [in Russian].

Stel'nykovych, S. (2015) Zhytomyrs'ko-Vinnyts'kyj rehion v umovakh natsysts'koi okupatsii (1941–1944 rr.). Zhytomyr: Evenok, 592 s. [in Ukrainian].

Stiazhkina, O. (2011) «My zhyly»: zhinochi istorii okupatsii Skhidnoi Ukrainy: pidkholdy i robochi hipotezy do analizu. *Ukrainoznavchyy al'manakh*. Vyp. 6. S. 146–151. [in Ukrainian].

Stiazhkina, O. (2013) Liudyna v radians'kij provintsii: osvoienntia (vid)movy. – Donets'k, 295 s. [in Ukrainian].

Stiazhkina, O. (2015) «Okupovani» zhinky: chynnyky, resursy ta stratehii vyzhyvannia. *Zhinky Tsentral'noi ta Skhidnoi Yevropy u Druhij svitovij vijni: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremal'noho nasyt'stva: zb. nauk. prats'*. Kyiv: TOV «ART KNYHA», S. 185–196. [in Ukrainian].

Stiazhkina, O. (2015) Zhinky Ukrainy v povsiakdenni okupatsii: vidminnosti stsenariiv, intentsii j resursy vyzhyvannia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 2. S. 42–66. [in Ukrainian].

Sholokhov, M. (1942) Nauka nenavysti. Moskva: Pravda. 24 s. [in Russian].

Hinda V. SEXUALIZED VIOLENCE AND THE GERMAN–SOVIET WAR: SOVIET AND UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF THE ISSUE

Abstract

The aim of the article is to analyze Soviet and Ukrainian historiography on sexualized violence during the German–Soviet War and to demonstrate contemporary approaches of Ukrainian historians to the study of this issue. The author examines the problem through

---

an analysis of scholarly works produced during the Soviet period and within contemporary Ukrainian historical scholarship. A classification of academic studies by thematic blocks is proposed (sexual violence in partisan units, violence committed by Wehrmacht soldiers, the Red Army, among Ostarbeiters, etc.).

Methodology. *The study is based on the principles of objectivity, logical consistency, and historicism and employs historiographical analysis alongside problem-chronological and comparative approaches. This methodological framework made it possible to identify dominant scholarly interpretations and key directions in the study of sexualized violence during the German–Soviet War.*

Scientific novelty. *The novelty of the study lies in examining the historiographical legacy of Soviet and contemporary Ukrainian historical scholarship on this issue, tracing the motives behind Soviet party historians' and propagandists' engagement with the topic, and analyzing the feminist and anthropological development of Ukrainian historiography.*

Conclusions. *The historiographical analysis has demonstrated that the issue of sexualized violence during the German–Soviet War was not an independent subject of historical inquiry in Soviet historiography, while those episodes that appeared in scholarly literature remained fragmentary and descriptive in nature. Contemporary Ukrainian historical scholarship in this field has developed under the influence of international research traditions, where the issue is primarily examined through feminist and anthropological perspectives.*

Keywords: *sexualized violence, German–Soviet War, Red Army, Wehrmacht, Ukrainian historiography, Soviet historiography.*

Hinda W. PRZEMOC SEKSUALIZOWANA A WOJNA NIEMIECKO-SOWIECKA: HISTORIOGRAFIA RADZIECKA I UKRAIŃSKA WOBEC TEGO ZAGADNIENIA

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza radzieckiej i ukraińskiej historiografii dotyczącej przemocy seksualizowanej podczas wojny niemiecko–radzieckiej oraz ukazanie współczesnych podejść ukraińskich historyków do badania tego zagadnienia. Autor analizuje problem poprzez ocenę dorobku naukowego okresu radzieckiego oraz współczesnej ukraińskiej nauki historycznej. Zaproponowano klasyfikację badań naukowych według bloków tematycznych (przemoc seksualna w oddziałach partyzanckich, przemoc dokonywana przez żołnierzy Wehrmachtu, Armii Czerwonej, wśród robotników przymusowych – Ostarbeiterów itd.).

Metodologia. *Badanie opiera się na zasadach obiektywizmu, logiczności i historyzmu oraz wykorzystuje metody analizy historyograficznej, a także podejście problemowo-chronologiczne i porównawcze. Zastosowany aparat metodologiczny umożliwił identyfikację dominujących interpretacji badawczych oraz głównych kierunków badań nad problematyką przemocy seksualizowanej podczas wojny niemiecko–radzieckiej.*

Nowość naukowa. *Nowatorstwo opracowania polega na analizie dorobku historyograficznego radzieckiej i współczesnej ukraińskiej nauki historycznej w zakresie tego zagadnienia, próbie prześledzenia motywów zainteresowania tym problemem ze strony historyków partyjnych i propagandystów radzieckich oraz analizie feministycznego i antropologicznego rozwoju ukraińskiej historiografii.*

Wnioski. *Analiza historiograficzna pozwoliła stwierdzić, że problem przemocy seksualizowanej podczas wojny niemiecko–radzieckiej nie stanowił samodzielnego przedmiotu badań historycznych w historiografii radzieckiej, natomiast te epizody, które trafiły do literatury naukowej, miały charakter fragmentaryczny i opisowy. Współczesna ukraińska nauka historyczna w tym obszarze rozwija się pod wpływem zagranicznych tradycji badawczych, gdzie problem ten analizowany jest przede wszystkim przez pryzmat perspektyw feministycznych i antropologicznych.*

Słowa kluczowe: *przemoc seksualizowana, wojna niemiecko-sowiecka, Armia Czerwona, Wehrmacht, historiografia ukraińska, historiografia radziecka.*

Статтю надіслано до редколегії 21.03.2026 р.
Статтю рекомендовано до друку 03.05.2026 р.